

Cankarjeva izvajanja tako jasna in nepobitna, da jih je treba brez ugovora sprejeti. Kar se tiče neposrednih italijanskih vplivov na naše slikarstvo v 15. in 16. stol., je Cankarjevo principiarno stališče gotovo pravilno, glede posameznih v Steletovi študiji navedenih slučajev pa bo pač treba počakati podrobne ugotovitve. — Na koncu pa Cankar obširno razpravlja, v koliko in v kakem smislu smo upravičeni govoriti o renesansi v našem umetnostnem razvoju. Važna je pri tem ugotovitev jake stilske zarezke ok. l. 1500, ki je v zvezi z istočasnim prerodom nemškega slikarstva; vprašanje pa, s kakim pojmom naj označimo to, kar sedaj sledi in kar Stelē še prišteva gotiki, ostane tudi naprej še odprto, kajti izraz renesansa, s katerim je zvezan čisto določen razvojni štadij italijanske umetnosti, se nam zdi dvoumen, če mu ne dodamo pridevka »severna«. Vsaj do 1550 bi se za provincialno umetnost kot je naša s popolnim uspehom dal vzdrževati izraz pozna gotika; ta izraz tudi mnogo bolje označa razmerje te umetnosti do predhodne dobe in pa do one, kakor jo najdemo pri nas o Hrenovem času in jo označajo bistveno poteze renesanse. — Zbornik prinaša dalje stalne rubrike s poročili o varstvu spomenikov, Narodni galeriji in Umetnostno-zgodovinskem društvu. M. Marolt pa priobčuje bibliografijo vse umetnostne literature v Jugoslaviji. Frst.

Alojzij Gradnik: **Pisma**. V les vrezal Božidar Jakac v Ljubljani, 1924. Ta svojevrstna grafična in umetniška publikacija vsebuje 8 originalnih lesorezov Božidarja Jakca. Ti lesorezi niso samo ilustracije, ampak tudi poskus, združiti ilustracijo in ilustrirani tekst — 8 Gradnikovih pesmi — v optično in dekorativno celoto. Nekaj podobnega je poskusil na svoj način pri nas že France Kralj s svojim Kraljem Matjažem, samo da je izhodišče pri Jakcu bistveno drugo. Kralj je komentiral tekst z risbo, pisavo je podredil ritmu vsebinske dinamike in ustvaril problematično delo, napram kateremu naša javnost ni našla objektivnega stališča; Jakac je ustvaril iz teksta in slike dekorativno enoto, katere s te strani ni težko razumeti, na drugi pa je samo prepelnil Gradnikovo poezijo na svoj način, tako da njegova ilustracija ni komentar h Gradnikovim stihom, ampak le melodija, ki je ob njih zabrnela v Jakčevi duši. Jakac je ob Gradniku ustvaril samostojno pesniško delo, kateremu so Gradnikove besede samo substrakt, zunanje izhodišče in se čitajo kot komentar k Jakčevemu delu, potreben onemu, ki njegovega umetniškega jezika ne razume. To, kar je Jakac ustvaril, je sicer književna dekoracija, vendar pa to ni risba ali slika, ampak sama čista lirika, ki se izraža s pomočjo kontrastiranja črnih in belih lis. Abstraktna grafika, ustvarjena v okviru naravnih možnosti lesorezne tehnike! Ne računajoči duh, ampak čuvstvo, ki ustvarja po posebnih zakonih, je ustvarilo te liste. Vzporedno s tekstom se stopnjuje sila izraza teh listov. Uvod tvori tiho sanjavo razpoloženje mesečne noči, v kateri sameva ob ograji samotna rastlina. Variacija tega motiva

spremlja prvo pesem, hrepenenje je izraženo s tako silo, da ti te črte zabrne kot napeta struna. Potem pa pet stadijev bolesti osamljene, ki preko spoznanja, da brez dragega ne more živeti, in disharmonije predzadnjega lista privedejo do velike geste darovanja zaključnega lista. Posebno značilni za Jakčevo hotenje in posebno močni v izrazu so listi: *Že pozna je noč...*, *Nikoli morda več mi ne bo moči te videti...*, *Smrt?...* Če drugega življenja ni...

S to knjižno publikacijo je naša upodabljalna umetnost dozorela do lirike, do umetnosti, ki je vsa prožeta z doživetjem in občutjem, katerega izliv je njena forma. Frst.

Jadranski almanah za leto 1924. Uredil Janko Kralj, na svetlo dala Naša založba v Trstu. Naslovno stran je narisal Lojze Špacapan. J. A. je posvečen predvsem informaciji, oziroma vsakoletni bilanci kulturnega življenja primorskih Slovencev. Leposlovje zastopa samo par pesmi (Fr. Žgur, Vl. Nazor, J. Lovrenčič) in novela Skrivnostna višina Franceta Bevka. Almanah uvajata uvodna beseda z naslovom Solnčnemu domu, ki jo je spisal očitno urednik in programatorično razglabljanje Ivana Rejca Temelji in smotri narodnemu delu. Po urednikovi besedi je ena glavnih nalog primorskih Slovencev v sedanosti, »da predejo naprej zlato nit slovenske kulture, da uživajo zlahtni sad slovenske govorice, in da tako ohranijo božjo dediščino vse dotlej, ko dvigne njihova zemlja h solcu v bridkosti povečani obraz«. Almanah pa hoče očitno biti ob zasledovanju tega cilja periodično ogledalo, kaj je bilo storjenega v tem smislu. — Vse pozornosti vreden je v ti zvezi Rejčev članek, ki se ob alternativni ali krščansko delo za narod ali narodno delo brez nujnega ozira na krščanstvo odloči za prvi program, izhajajoč iz religiozno-etične naloge, ki se je v polpreteklosti prav izrazito utelesila v slovenskem narodu. — V informativnih člankih nas seznanjajo z razvojem Verskih organizacij (M. Brumat), Prosvetne zveze (F. Terčelj), Prosvete (L.), Ženskega gibanja v Jul. krajini (M. M.), Glasbenega življenja v l. 1923 (V. Vodopivec), Dijaške matice, Zveze slovenskega učiteljstva, Zadrुžne zveze v Trstu (J. Agneletto) in Zadrुžne zveze v Gorici (D. Doktorič). J. Rustja se bavi z novimi političnimi razmerami z ozirom na primorskega kmeta, J. Ušaj razpravlja o sadjarstvu, Š. podaja Tržaško statistiko, dr. H. Tuma pa je napisal članek Naše planine. Priznati mu moram, da je prikupno napisan. Kako je z jezikoslovnimi tezami njegovimi, o tem se bode morali izjaviti strokovnjaki, konstatiram samo, da gre metoda njegova za tem, da na podlagi planinskih krajevnih imen, po imenih planšarskih orodij in oprave opraviči tezo, da je gospodarstvo slovenskih planin izrastlo izvirno iz ljudstva samega in so torej one z ljudstvom vred avtohtone. Sledove slovenskih avtohtonih planin je mogoče zasledovati po vseh Alpah do zahodnih francoskih, dočim je vpliv tujih prvin na domače planine minimalen in se tuja krajevna planinska imena dajo zaslediti

šeše v poznejši zgodovinski dobi. — B. Milanović se bavi s staroslovenskim bogoslužjem v Istri: dr. Stojan Brajša piše o Istri sedamdesetih godina, Fr. Kos pa objavlja zanimivo zgodovinsko študijo o Solkanu v srednjem veku. —

Razveselili pa so me trije drugi članki:

V. Beléta Cerkevica sv. Justa v Kosečah in Cerkevica sv. Danijela pri Volčah in St. Staniča Iz zgodovine upodabljaajoče obrti na Goriškem. Prva dva sta ilustrirana. Prav bi bilo, da bi se objavilo še več, posebno po vojni uničenega gradiva, kajti v njem so odsevi starih kulturnih zvez krajev, ki lahko po povojni restavraciji te sledove popolnoma zabrišejo. K uničenim slikam prezbiterijske sv. Danijela pri Volčah na Tolminskem pripominjam, da letnica 1525 popolnoma odgovarja stilističnemu značaju teh fresk in je datiranje v bližino tega leta neoporečno. Zanimivo je, da to delo, kolikor ga je mogoče presoditi po sliki Kristus na Oljski gori, močno spominja na slikarja prezbiterijske sv. Ožbalda nad Škofjo Loko, ki je mnogo slikal v okolici Škofje Loke in drugod po Gorenjskem, njegovo največje znano delo pa je pasijon v cerkvi sv. Petra nad Begunjami. Prezbiterijske sv. Ožbalda je datiran z letnico 1534¹. Reprodukcijska je sicer premajhna, da bi mogli na njeni podlagi delati nepobitne sklepe; vendar pa tudi ona zadostuje za dokaz vsaj delavniskega vpliva. Na mojstra prezbiterijske sv. Ožbalda spominja n. pr. zelo karakteristično gubanje oblek, ki predstavlja prav grob rokodelski shema za podeželskega fa presto slikarja; dalje čop las, viseč na čelo Kristusa in tretjega, za prednjima spečega apostola; zelo soroden je tudi tip brezbradega, risba rok in okvir s patroniranimi rozetami; obdelave pa ni mogoče primerjati na podlagi reprodukcije. Dejstvo delavniske skupnosti tolminskega slikarja in mojstra, čigar več del se nahaja v Poljanski dolini (slike pri Sv. Ožbaldu, Sv. Filipu in Jakobu in v Brodeh), je zanimivo v zvezi s tem, kar ugotavlja St. Stanič v članku Iz zgodovine upodabljaajoče obrti na Goriškem. Izraz upodabljaajoča obrt je popolnoma umesten. Ugotovitve, četudi slučajne in nepopolne, so dragocene; saj nam manjka takorekoč najprimitivnejših zbirk tozadevnega gradiva. »Ljudski barok« je splošno srednjeevropski pojav v XVII. in XVIII. stol. Delavnice so se nahajale po vseh važnejših krajih dežele in so ustvarjale po vzorcih, ki so romali iz delavnice v delavnico ter jih je zelo naglo širila in izmenjavala živahna zveza med delavnicami in potovanja vajencev. 24 godcev na oltarju sv. Jerneja so bili čisto gotovo angeli z godali. Opozarjam n. pr. na lep primer v velikem oltarju na Suhi pri Škofji Loki in oltarje cerkve sv. Miklavža pri Čadramu na Štajerskem. Cerkljanska upodabljaajoča obrt XIX. stol. je bila na dobrem glasu na Kranjskem. Opozarjam na njen vpliv celo in posebno v Beli Krajini, kjer

¹ Prim. Fr. Stelè, Gotsko stensko slikarstvo na Kranjskem v knjigi Buličev Zbornik, Zagreb — Split 1924, str. 489; tam tudi sliki št. 14 in 15.

je Jurij Tavčar ustvaril več del (n. pr. v Dragatušu in Božjakovem) ali na napis na hrbtu vel. oltarja v cerkvi v Doblíčah pri Črnomlju, da je narujen »von dem berühmten Josef Strauss aus Rauna im Bez. Kirchein 1863«. — Naj tudi sledeči letniki almanaha ne pozabijo na umetnostne spomenike! — V knjigi sta dalje dve dobri reprodukciji Pilonovih portretov (sestra Milka in L. Špacapan), dekorativno zelo učinkovito naslovno stran pa je narisal L. Špacapan. Goričani imajo korajžo. Frst.

Vjestnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, izdan od Fr. Bulića i M. Abramića, L. XLIII in XLV. Split.

L. XLIII, prinaša obširno razpravo Fr. Bulića z naslovom »Stridon, Grahovopolje u Bosni, rodno mjesto Sv. Jeronima«, s katero se je pri nas kritično bavil dr. Fr. Kovačič v Časopisu za zgodovino in narodopisje. Važen je dalje članek P. Kolendića »Slikar Ivan Čulinović u Šibeniku« (Giorgio Schiavone), ki je opremljen z obširnim arhivalnim gradivom. Knjigi je dodano Poročilo Pokrajinskega konservatorskega urada v Splitu in Povjerenstva Dioklecijanove palače od prestopanja teh poročil v dunajskih Mitteilungen der Zentralkommission für Denkmalpflege pa do konca l. 1920; dalje Ljubo Karamanov spis Pitanje odstranjenja zgrade stare biskupije u Dioklecijanovoj palači u Splitu. Ta članek je zelo zanimiv, ker podaja zgodovinski pregled enega vprašanjskega spomeniškega varstva, ki je postalo ko malo katero načelne važnosti. Stara biskupija, ki jo je zač. leta 1924 uničil požar, je bila stavba, ki sama na sebi nima skoro nobene umetnostno zgodovinske ali samostojno estetske cene, ki pa je v karakterističnem miljeju splitskega starega mesta igrala važno vlogo kot severna ograja po več odstranjenih stavbah izpraznjenega prostora severno od mavzoleja (= stolnice). Študija o tem vprašanju, ki je obširno zastavljena, je zelo poučna. Vprašanje, ki ga obdeluje, je za Split tako pereče, da celo po uničenju tega poslopja ni odstavljeno z dnevnega reda, ampak ga bo mogoče povoljno in v korist Splitu rešiti le s temeljitim poznanjem njegovega dosedanjega razvoja in le na osnovi edino pravilnega načela, ki ga je formuliralo Povjerenstvo za Dioklecijanovo palačo l. 1903, da je mogoče izolirati nekatere važnejše ohranjene dele palače, toda le v zvezi z varovanjem značilnega splitskega miljeja. Z uničenjem biskupije je povoljna rešitev postala še bolj težavna, posebno pa če ne zmaga uvidevnost in se ne vzameta za podlago ostanek porušene palače ter vsem zahtevam spomeniškega in miljejnega varstva zlahka prilagodljivi Niemannov projekt.

L. XLV. priobčuje poleg mnogih malih publikacij in poročil o novjših najdbah obširen pregled »O nekim novijim publikacijama o historiji umjetnosti u Dalmaciji«, napisan po Lj. Karamanu. Kot priloga je izšel M. Perojevića spis Ninski biskup Teodozije (879—892) in Poročilo o delovanju Pokrajinskega konservatorskega urada za Dalmacijo v letu 1922. Frst.